

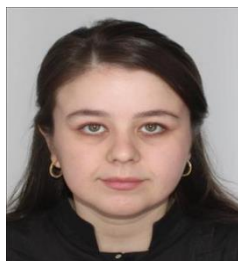
**TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI URGANCH FILIALI
JANUBIY OROLBO'YI TIBBIYOT JURNALI**

2 - TOM, 1 - SON. 2026

14.00.00 - TIBBIYOT FANLARI ISSN: 3093-8740

UDK: 616.6:618.17:618.2/3

**«ODAM ANATOMIYASI» FANINI O'RGANISHDA BO'LAJAK SHIFOKORLARDA
MOTIVASIYANI SHAKLLANTIRISH**

Bekberganova Yulduz Maxmud qizi

Xalqaro Osiyo universiteti, Urganch shahri, O'zbekiston

Umumiy fanlar kafedrasida assistenti.

E-mail: bekberganova.yulduz@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0007-0764-2072>

Sapayeva Sharofat Aminovna

Urganch davlat tibbiyot instituti, Urganch shahri, O'zbekiston

Anatomiya kafedrasida mudiri, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent.

E-mail: sapayevasharofat1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-0982-9798>

Telefon: +99891-916-44-86

Bakberganova Fazilat Maxmud qizi

Urganch davlat tibbiyot instituti Davolash fakulteti 4 bosqich talabasi.

E-mail: bekberganovaf@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0000-4112-0250>

Annotatsiya: O'qituvchilarning ko'p yillik tajribasiga asoslangan ushbu maqolada tibbiy ta'limning fundamental fanini - odam anatomiyasini o'rganishda bo'lajak shifokorlarda motivatsiyani shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan faktlar ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqotning maqsadi Xalqaro Osiyo Universiteti (NTM) talabalariga "Odam anatomiyasi" fanini o'qitishning motivatsion komponentini o'rganishdan iborat edi. 2025-2026 o'quv yilida OXU Odam anatomiyasi kafedrasida talabalar o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. Tadqiqotda tibbiyot fakultetining 60 nafar birinchi kurs talabalari ishtirok etdi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilish asosida mualliflar yaxshi shakllantirilgan

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI URGANCH FILIALI JANUBIY OROLBO'YI TIBBIYOT JURNALI

2 - TOM, 1 - SON. 2026

14.00.00 - TIBBIYOT FANLARI ISSN: 3093-8740

o'quv maqsadlari o'quvchilarga atrofda dunyoda o'z o'rnini tushunishga va bo'lajak shifokorlarga hayotiy misollar, tamoyillar va shaxsiy yo'nalishlarni singdirishga imkon beradi degan xulosaga keldi. Odam anatomiyasini o'rganishning asosiy elementlari ta'kidlangan, bunda o'qituvchining o'quv jarayonidagi rolga e'tibor beriladi. Ta'kidlanishicha, anatomiyaning samaradorligi organizmni boshqarishning yashirin qonuniyatlarini o'zlashtirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: o'qitishda motivatsiya, anatomiya, dunyoqarashni shakllantirish, o'qituvchining roli, asosiy (tayanch) fan.

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ У БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ К ИЗУЧЕНИЮ НАУКИ «АНАТОМИЯ ЧЕЛОВЕКА»

Бекбергана Юлдуз Махмуд кызы – Международный Азиатский университет, ассистент кафедры общеобразовательных наук, город Ургенч.

Сапаева Шарофат Аминовна – кандидат медицинских наук, доцент кафедры Анатомии Ургенчского Государственного медицинского института

Бакбергана Фазилат Махмуд кызы – 4 курс лечебного факультета Ургенчского Государственного медицинского института.

Аннотация. В статье на основании многолетнего опыта преподавателей рассматриваются факты, оказывающие серьезное влияние на формирование мотивации у будущих врачей при изучении основополагающего предмета медицинского образования – анатомии человека. Целью работы стало изучение мотивационной составляющей в процессе преподавания учебной дисциплины «Анатомия человека» студентам МУА (НОУ) Узбекистана «Международный университет Азии». В 2025 – 2026 учебном году на базе кафедры анатомии человека Международного университета Азии было проведено анкетирование студентов вуза. В нём приняли участие 60 студентов 1 курса лечебного факультета. На основе анализа результатов исследования авторы пришли к выводу о том, что правильно сформированные цели в изучении предмета дают возможность студенту понять свое место в окружающем мире, позволяют заложить у будущих медиков жизненные идеалы, принципы, личностные ориентации. Подчеркиваются принципиально важные элементы изучения анатомии человека, уделяется внимание роли преподавателя в процессе обучения. Отмечается, что действенность анатомии способствует овладению скрытыми закономерностями для управления организмом.

Ключевые слова: мотивация в преподавании, анатомия, формирование мировоззрения, роль преподавателя, основная (базовая) дисциплина.

FORMING MOTIVATION IN FUTURE DOCTORS TO STUDY THE SCIENCE OF HUMAN ANATOMY

Bekberganova Yulduz Makhmud kizi - assistant professor of public education science, city Urgench.

Sapaeva Sharofat Aminovna - Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Anatomy of the Urgench State Medical Institute

Bakberganova Fazilat Makhmud kizi - 4th year student of the Faculty of Medicine of the Urgench State Medical Institute.

Abstract. This article, based on many years of experience of teachers, examines facts that have a significant impact on the formation of motivation in future doctors when studying the fundamental subject of medical education – human anatomy. The aim of this study was to examine the motivational component of teaching the subject "Human Anatomy" to students at the International

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI URGANCH FILIALI JANUBIY OROLBO'YI TIBBIYOT JURNALI

2 - TOM, 1 - SON. 2026

14.00.00 - TIBBIYOT FANLARI ISSN: 3093-8740

University of Asia (IUA) of Uzbekistan. A survey of students was conducted in the Department of Human Anatomy at IUA during the 2025-2026 academic year. Sixty first-year medical students participated in the study. Based on the analysis of the study results, the authors concluded that well-formulated learning objectives enable students to understand their place in the world around them and instill ideals, principles, and personal orientations in future physicians. The fundamental elements of studying human anatomy are emphasized, with attention given to the teacher's role in the learning process. It is noted that the effectiveness of anatomy facilitates the acquisition of hidden principles for controlling the body.

Keywords: motivation in teaching, anatomy, formation of worldview, role of the teacher, basic (core) discipline.

Kirish. Har qanday darajadagi shifokor, tibbiyot xodimi odam tanasining tuzilishini, uning organlari tuzilishini bilmagan yoki yomon biladigan odamni tasavvur qilish mumkinmi? Bundan tashqari, odam tanasining tuzilishini o'rganmasdan turib, nazariy fanlardan (fiziologiya, patologik anatomiya va boshqalar) boshlab, keyin klinik tibbiyot fanlarini (terapiya, jarrohlik, asab va boshqa kasalliklar) boshqa tibbiyot fanlarini o'rganish mumkin emas. Organ funktsiyalarini (fiziologiyasini) ularning tuzilishini yoki ma'lum bir kasallikda (patologik anatomiya, klinik fanlar) sodir bo'ladigan o'zgarishlarni batafsil tushunmasdan qanday o'rganish mumkin? Har bir kelajakdagi shifokorning hayoti tibbiyot maktabining anatomiya bo'limidan boshlanadi. Aynan shu yerda talabalar odam tanasi tuzilishining barcha nozik tomonlarini o'rganadilar, har qanday tibbiy amaliyot uchun zarur bo'lgan fundamental bilimlarga ega bo'ladilar. Anatomiyaning bilmasdan, klinik fanlarning barcha nozik tomonlarini o'rganish va tushunish mumkin emas. Odam anatomiyasi pedagogika universitetlarida, jismoniy tarbiya universitetlarida va boshqa oliy o'quv yurtlarida muhim fan bo'lib, u yoki bu darajada biz har qanday yoshdagi va har qanday kasbdagi odamlar bilan shug'ullanamiz. Har bir tibbiyot maktabida talabalar universitetga kirgan birinchi kundan boshlab odam anatomiyasini o'rganishni boshlaydilar. Tibbiyot fakultetining birinchi semestrida anatomiya faqat tibbiy fan bo'lib, unda talabalar nafaqat anatomiyani izchil va puxta o'rganishni, balki umuman tibbiyotga kirishni, tibbiy intizom qoidalarini, kiyinish qoidalarini va xatti-harakatlarini o'rganishni boshlaydilar. Shuning uchun anatomiyani har qanday tibbiyot maktabida asosiy (asosiy) fan deb hisoblash mumkin.

Har qanday tibbiyot bo'limida ham, lavozimidan qat'i nazar, shifokor malakali tibbiy mutaxassis bo'lishi va odam tanasini to'liq tushunishi kerak. Ushbu mutaxassisga har qanday savol, hatto shikoyat bilan murojaat qilish mumkin va u tibbiy va anatomik nuqtai nazardan nima muhokama qilayotganini va unga qo'yilgan muammoni qanday qilib to'g'ri hal qilishni tushunishi kerak. Odam anatomiyasini yaxshi bilmaydigan talaba kasallik tufayli o'zgargan organlarni malakali va to'liq o'rgana olmaydi, klinik fanlarning barcha nozik tomonlarini, muayyan kasallikdagi organlarning o'zgarishlarini tushuna olmaydi. Anatomiyaning o'rganayotganda, odam tanasidagi har bir organning joylashishi va holatini aniq tushunish va qo'shni organlar bilan barcha anatomik aloqalarni tushunish muhimdir. Axir, har qanday organ shikastlangan yoki kasal bo'lsa, kasallik juda osonlik bilan qo'shni organga tarqalib, uni og'riqli jarayonga jalb qilishi mumkin.

Organning an'anaviy topografiyasini bilib, darhol qo'shni organlarga e'tibor berish kerak, ular og'riq jarayoniga (o'simta, yallig'lanish yoki boshqa biror narsa) qo'shiladimi yoki yo'qmi va zudlik bilan kasallikning qo'shni organlarga tarqalishini oldini olish uchun zarur choralarni ko'rishi kerak. Zero, har bir organ o'ziga xos turdagi hujayra va to'qimalardan iborat bo'lib, ular o'z vazifalariga mos ravishda shu organ ichida ma'lum tartibda joylashgan. Bunga erishish uchun anatomiya kursining eng boshida talabalar hujayralarni, ularning kelib chiqishi, tuzilishi va funktsiyalarini, shuningdek, har bir organning qurilishida ishtirok etadigan barcha to'qimalar turlarini o'rganadilar. Odam anatomiyasini puxta va ishonchli o'rganish uchun har bir talaba ushbu fan bo'yicha barcha ma'ruzalarda qatnashishi, ma'ruzachini diqqat bilan tinglashi, asosiy fikrlarni yozib olishi, ekranda ko'rsatilgan anatomik chizmalarni tekshirishi shart. Yozib olingan ma'ruza materiallari nafaqat odam

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI URGANCH FILIALI JANUBIY OROLBO'YI TIBBIYOT JURNALI

2 - TOM, 1 - SON. 2026

14.00.00 - TIBBIYOT FANLARI ISSN: 3093-8740

anatomiyasi imtihoniga tayyorgarlik ko'rishda, balki keyinchalik patologik anatomiya, sud tibbiyoti va klinik fanlarni o'rganishda ham foydali bo'ladi. Ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar bilan bir qatorda, talabani darsdan tashqari o'qituvchi va boshqalar tomonidan ko'rsatilgan tayyorgarlik bilan dars mavzusiga mos keladigan mustaqil ishlashi juda muhimdir. Darsdan tashqari tayyorgarlik bilan (har bir darsdan keyin kamida bir marta) mustaqil ish olib borishda talaba shoshilmasdan, anatomiya darsligi va anatomik atlasdan qo'llanma sifatida o'rganilayotgan organing har bir tafsilotini o'rganadi. Bunday sinf ishlari (darsda) va puxta o'z-o'zini o'rganishsiz (sinfdan tashqari) anatomiya yaxshi o'rganish mumkin emas; bilim yuzaki bo'ladi va osongina unutiladi. Shuning uchun anatomiya asosiy fan bo'lib, uni bilish har qanday mutaxassislik shifokori uchun zarurdir.

Tibbiy muassasada xizmat ko'rsatadigan har qanday xodim ma'lum kiyinish qoidalariga rioya qilishi va oq xalat kiyishi kerak. Tibbiyot fakulteti talabalari tibbiyotning birinchi va eng muhim bo'limi bo'lgan odam anatomiyasi kafedrasida ish boshlagan birinchi kundan boshlab yuqorida aytib o'tilganidek, bunday qoidalarga o'rganishlari kerak. Tibbiyotga xizmat qilish, haqiqatan ham odamlarga, ularning salomatligi va farovonligiga xizmat qilish shifokorlardan ko'p narsani talab qiladi. Bu odam anatomiyasi va fiziologiyasidan tortib, boshqa nazariy va klinik fanlarga, ayniqsa, shifokor o'z bilim va ko'nikmalarini bag'ishlagan fanga qadar mukammal tibbiy bilimlarni talab qiladi. Shifokorga borgan odam shifokorning tashqi ko'rinishidan, diqqatlilikidan, suhbat ohangidan yordam olishini va unga yordam berishini ko'rishi kerak. Binobarin, shifokor bo'lishni rejalashtirgan, o'zini tibbiyotga bag'ishlashni rejalashtirgan har qanday yosh tibbiyot talabasi sog'lom yoki kasal odamlarga xizmat qilishini, shifokordan nafaqat tibbiyot sohasida mukammal bilim va ko'nikma, balki yuksak odamiy fazilatlar, o'ziga xos tafakkur va xulq-atvorni ham talab qilishini chuqur anglashi kerak. Inson tabiatini o'rganishda uning kelib chiqishi, shakllanishi va rivojlanishi hisobga olinadi. Odam organizmi organlari va tizimlarining tuzilishidagi shakl va funktsiya birligi statik emas, balki tashqi muhit ta'sirida rivojlanish jarayonida doimo o'zgarib turadi. Inson tabiat bilan o'zaro munosabatda bo'lib, uni moslashtirishga yoki faol ravishda qayta shakllantirishga harakat qiladi [1]. Vrach ishining sifati asosan ularning tayyorgarligi bilan belgilanadi; Tibbiyot maktabidagi o'quv jarayonini sezilarli darajada yaxshilash uchun ulkan salohiyat mavjud. O'qituvchilarning ko'p yillik tajribasiga asoslangan ushbu maqolada tibbiy ta'limning fundamental fanini - odam anatomiyasini o'rganishda bo'lajak shifokorlarda motivatsiyani shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan faktlar ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot usullari. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: O'zbekiston Respublikasi tibbiyot universiteti Odam anatomiyasi kafedrasida o'qituvchilarning ish tajribasini o'rganish; amaliy mashg'ulotlarda odam anatomiyasini o'rgatish jarayonini kuzatish; talabalarni so'roq qilish va ular bilan suhbatlashish; va dastlabki eksperiment ma'lumotlarining sifat va miqdoriy tahlilini o'tkazish.

2025–2026 o'quv yilida Xalqaro Osiyo universitetining odam anatomiyasi kafedrasida talabalar o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. Umumiy tibbiyot fakultetining 60 dan ortiq 1-kurs talabalari ishtirok etdi. So'rovnoma yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'tkazildi. So'rovnomadan olingan ma'lumotlar tadqiqot uchun asos bo'lib xizmat qildi.

Talabalarining so'rovnoma savollariga bergan javoblari bizga birinchi kurs talabalari odam anatomiyasi fanini o'rganishning ahamiyatini qanday qabul qilishlarini aniqlashga va odam anatomiyasi bo'yicha amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishning o'zlari afzal ko'rgan usullarini aniqlashga imkon berdi. Talabalar jismoniy salomatlikka erishish uchun fundamental fan bo'yicha bilimlardan foydalanishlarini tushunish; o'rganilayotgan fan bo'yicha bilimlar dunyoqarashni o'zgartirishga va kamchiliklarga qarshi kurashishga qanday yordam berishini aniqlash; anatomiya kafedrasida professor-o'qituvchilari faoliyatini "talabalar nigohi bilan" tahlil qilish.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, so'rovnomada qatnashgan OXU talabalarining 93% dan ortig'i "Odam anatomiyasi" o'quv fanini bilish bo'lajak shifokorlar uchun juda muhim deb hisoblaydi. Odam anatomiyasi bo'yicha amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishda talabalar an'anaviy va innovatsion turli xil o'quv vositalaridan faol foydalanadilar. Ular materialni atlaslar

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI URGANCH FILIALI JANUBIY OROLBO'YI TIBBIYOT JURNALI

2 - TOM, 1 - SON. 2026

14.00.00 - TIBBIYOT FANLARI ISSN: 3093-8740

(taxminan 81%) va darsliklardan (taxminan 62%), amaliy mashg'ulotlar davomida olingan videoyozuvlardan (91% dan ortiq), ma'ruza yozuvlaridan (13% dan ko'prog'i) va Internetda mavjud bo'lgan videolardan (4% dan bir oz ko'proq) o'rganishni afzal ko'radilar. Ushbu fanni o'rganish jarayonida talabalar jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi: bu nafaqat o'zbek va lotin tillarida katta hajmdagi materialni yodlash zarurati bilan, balki anatomik muzeyda kerakli miqdordagi o'quv namunalari yo'qligi (50% dan ortiq) bilan bog'liq. Afsuski, so'rovnomada qatnashganlarning faqat yarmi odam anatomiyasi bo'yicha olgan bilimlarini sog'lig'ini yaxshilash uchun ishlatishga tayyor va talabalarning 45% dan sal ko'prog'i "Odam anatomiyasi" kursi tufayli ular dunyoqarashini o'zgartirib, kamchiliklariga qarshi kurashayotganini ta'kidladilar. Odam anatomiyasini tizimli o'rganish birinchi navbatda tizimlarni o'rganishni o'z ichiga oladi, shuning uchun tizimli anatomiya deb ham ataladi. Tanani tizimlar bo'yicha o'rganish orqali biz uni analitik usul yordamida sun'iy ravishda qismlarga ajratamiz. Anatomiya kursining oxirida barcha tizimlar tirik organizmda mavjud bo'lgani uchun birgalikda o'rganiladi.

Munozara. Ularning, xususan, organizmni birlashtiruvchi asab tizimi bilan munosabatlariga alohida e'tibor beriladi [3]. Ichki organlar ularning hayotiylikini ta'minlovchi tomirlar bilan birgalikda o'rganiladi, ularning innervatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari va har bir ichki a'zoning funksiyasini xuddi oynada aks ettiruvchi parenximali organlarning funktsional birliklarini o'rganish muhimligi ta'kidlanadi [10]. Odam miya faoliyati maqsadli odam mehnati bilan uzviy bog'liqdir. Faqat mehnat orqali nutq va miya rivojlanishi bilan mustahkamlangan mavhum tafakkur vujudga keldi va rivojlandi [11]. Sezgi organlari tashqi dunyoni adekvat aks ettiruvchi organlar sifatida vujudga keladi va rivojlanadi: havo tebranishlari ta'sirida eshitish farqlanadi, yorug'lik energiyasi ta'sirida ko'z paydo bo'ladi va farqlanadi, kimyoviy ta'sirlantirish xususiyatini beruvchi moddalar ta'sirida ta'm va hid bilish organlari farqlanadi.

Xulosa. Yuqoridagilarni umumlashtirish uchun shuni ta'kidlaymizki, anatomiya fan sifatida faktlarni to'playdi va ularni tavsiflaydi, evolyutsion va funktsional xususiyatlar ushbu faktlarni tushuntirishga va tuzilmalarini o'rnatishga imkon beradi. Universitetda odam anatomiyasini o'qitish samaradorligini oshirish va talabalarning akademik ko'nikmalarini rivojlantirish muammosi bilan bevosita bog'liq bo'lgan ustuvor vazifalar quyidagilardir: talabalarni o'quv, ilmiy va uslubiy adabiyotlarni o'qish va amaliyotda qo'llashga o'rgatish; har xil turdagi ma'lumotnomalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish; materialni mustaqil tahlil qilish, kerakli xulosalar va umumlashtirish ko'nikma va ko'nikmalarini rivojlantirish orqali klinik fikrlashni rivojlantirishga ko'maklashish; shuningdek tadqiqot qobiliyatlari; tibbiyotga qiziqishni rivojlantirish. Aniq kuzatuv bo'lmagan va bo'lishi ham mumkin bo'lmagan klinik kuzatishlar odam anatomiyasi bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda muhim o'rin egallashi kerak: uning maqsadi o'rganilayotgan ob'ektning xususiyatlarini aniqlash, taqqoslash va tahlil qilish uchun zarur ma'lumotlarni olishdir. Odam anatomiyasi bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda o'quvchilardan fikrlash, isbotlash va taqqoslashni talab qiladigan turli topshiriqlarni bajarish tavsiya etiladi, ya'ni nafaqat yuqori klinik tayyorgarlik, balki talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga hissa qo'shadigan ijodiy, tadqiqotga asoslangan yondashuv: muhim organlar va tizimlarni qurish va rekonstruksiya qilish; organlar va tizimlarning strukturaviy tafsilotlarini o'rganib, ularning klinik tomonlarini ajratib ko'rsatish; vaziyatli masalalarni yechish jarayonida nazariy materialni misollar bilan tasvirlash; organlarning topografik va anatomik aloqalarini tahlil qilish, ya'ni tibbiyot talabalarining bilish faolligini rivojlantirishda ayniqsa muhim bo'lgan nazariyani amaliyot bilan bog'lash, shubhasiz, bo'lajak shifokorlarning ishtiyoqini oshirishga xizmat qiladi.

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI URGANCH FILIALI JANUBIY OROLBO'YI TIBBIYOT JURNALI

2 - TOM, 1 - SON. 2026

14.00.00 - TIBBIYOT FANLARI ISSN: 3093-8740

Adabiyotlar

1. Vipper, B.R. Qadimgi Yunoniston san'ati. Moskva: Nauka, 1972 yil.
2. Shvedavchenko, A.I., Kudryashova, V.A., Oganessian, M.V., Rizaeva, N.A. Anatomiyaning ba'zi tarbiyaviy jihatlari. Morfologiya. 2017; jild. 151; 3: 115–116.
3. Shvedavchenko, A.I., Kudryashova, V.A., Oganessian, M.V., Rizaeva, N.A. Anatomiya o'qitishdagi dolzarb muammolar. Morfologiya. 2017; jild. 151; 3: 116.
5. Nikolenko V.N., Kudryashova V.A., Makarova V.D., Rizaeva N.A., Oganessian M.V. O'qituvchi haqida so'z. Ajoyib pedagog va olim M.R.Sapin xotirasiga. Rossiya Tibbiyot fanlari akademiasining axborotnomasi. 2017; jild. 72. 2: 164–168.
6. Nikolenko V.N., Kudryashova V.A., Rizaeva N.A., Oganessian M.V., Shumak A.V., Klochkova S.V., Nikityuk D.B. Akademik Dmitriy Arkadyevich Jdanov haqida yaxshi so'z. Jismoniy tarbiya, sport, klinik va aerokosmik tibbiyot morfologiyasi: Moskva davlat jismoniy tarbiya va sport akademiyasi anatomiya bo'limining 50 yilligiga bag'ishlangan xalqaro ishtirokdagi 5-Umumrossiya ilmiy konferentsiyasi materiallari. Moskva, 2017 yil.
7. Sapin M.R. Anatomiyaning eng qadimgi anatomik kafedrasi tarixi haqida. Doktor. jild. 3. 2007 yil.
8. Nikolenko V.N., Kudryashova V.A., Oganessian M.V., Rizaeva N.A., Zakirov F.X. D.A.Jdanov - limfa tizimining funktsional anatomiyasining asoschisi. Rossiya Tibbiyot fanlari akademiasining axborotnomasi. 2018; jild. 73. 1: 69–76.
9. Nikolenko V.N., Ovchenkov V.S., Oganessian M.V., Kudryashova V.A., Rizaeva N.A., Klochkova S.V. Buyuk anatomistlarning portret galereyasi: ta'lim va tarbiya roli. Morfologiya. 2018; jild. 153. 1: 86–89.
10. Sapin M.R. Odam anatomiyasi: 3 jildlik darslik. Ilmiy tahrir. V.N. Nikolenko. Moskva: Meditsina. 2016. ISSN 1991-5497. FAN, MADANIYAT, TA'LIM OLAMI. 2019 yil 1 (74)-son 311-son
11. Nikolenko V.N., Oganessian M.V., Kudryashova V.A., Rizaeva N.A., Shumak A.V. Anatomiya o'qitishni amaliy tibbiyot ehtiyojlariga nima yaqinlashtirishi mumkin? Fan va ta'limning zamonaviy muammolari. 2017; 3: 46.
12. Nikolenko V.N., Kudryashova V.A., Rizaeva N.A., Oganessian M.V., Shumak A.V., Movsisyan R.K. Mentorlik odam anatomiyasini o'rgatishning innovatsion usuli sifatida. Morfologiya - fan va amaliy tibbiyot uchun. N.N.ning 100 yilligiga bag'ishlangan ilmiy maqolalar to'plami. Burdenko VSMU. I.E. tomonidan tahrirlangan. Esauenko, 2018 yil.